

Piri Reisin; Amerika haritasına bir nazar

Yazan: General
Abdurrahman Aygün

I. — Haritanın muhteviyatı ve onların tasrihati:

A) Eski dünya kısmına ait:

Avrupada; “Gaskonya - Biskay,, körfezile bu körfezdeki “Brest,, limanı, Portekiz kıyıları, Lizbon şehri, Septe boğazı. . .

Afrikada; 31°,30’ arzı şimalî ve 9°,30’ tulu garbide bulunan bugünkü “Mogador,, şehrini göstermek üzere bütün Fas sahillerile, “Rio de oro,, denilen altın sahillerini ve bunun üzerindeki bazı mevaki: Kanarya adaları tevabiinden olan halihazır “Lanzarste,, adasını Lenserto, “Gomera,, adasını yine Gomera, “Plina,, adasını Palme diye yazmıştır. Diğer adaları da başka isimlerle gösterdiği gibi, Yeşilburun adaları grubundan:

Mayo, Brava, St. Antonio, St. Nicolas, Banavista adalarını da sıra ile; Maye, Brava, Sen Tiyyano, Sen Nikoola ve Bamista diye irae etmiştir.

Afrikanın 12°,00’ arzı şimalî ve 15°,00’ tulu garbisindeki “Bissage,, adaları grubunu dahi göstermiş olup; bu kısım sahillerde bir çok mevaki ve iskele isimleri de dercedilmiş ve “Kine,, körfezine dönen kısma kadar bütün sahiller tafsilen çizilmiştir. Hatta Kine Körfezi cenubuna düşen (St.-Thomas) adası bile, “Sanketiyos,, diye gösterilmiştir.

Bunlardan başka; Septe boğazına 1080 mil batıda bulunan "Asor,, adaları gurubundan:

Santa Maria, St. Miguel, ve Fayal cezirelerini sıra ile Santa Marya, San Mikal, ve Frigal diye göstermiştir.

B) Yeni dünyaya ait:

Cenubî Amerikanın; "Riyö dö Janeyro,, şehri cenubuna düşen "Santos,, körfezine kadar olan kısımları, Piri Reisin haritasında hemen aslına benzeyecek bir tarzda çizilmiş olup, bu körfezden itibaren cenuba doğru olan kıyıların uzanıp gitmesinde deforme bir şekil görülür. Fakat, aynı noktadan itibaren sahil şimale doğru takip edilirse, bu günkü atlaslarda mevcut olan ve 22° arzı cenubî ile 43° tulü garbide bulunan "C. Frio denilen burunun, "Kav Friye,, diye Piri Reisin haritası üzerinde yazıldığı anlaşılır. Ve keza; 22° tulü garbî ve 18° arzı cenubide olup halen "Abrolhos,, denilen ada dahi "Abraklok,, diye gösterilmiştir.

Sevahili takip edersek:

14° arzı cenubide ve 38° tulü garbide bu günkü "Bahia de Todos Santos,, mevkiinin Totel Sante, ve 11° arzı cenubide ve 36° tulü garbide bu günkü "S. Francisco,, nehrinin de "San Francesko,, diye haritaya yazıldığı görülür.

Bu günkü atlaslarda: cenubî Amerikanın en şarkî mahallerinden biri olan "C. St. Roque,, burnu, Piri Reisin haritasında "Kav de Sante Agustini,, diye yazılıdır. Ve bu burun karşısındaki Fernando adaları dahi "Il e de Fernamdela,, namile gösterilmiştir. Bu burundan sonra şimali garbiye dönen sahil, aşağı yukarı bu günkü atlaslarda görülen sahilin gidişatına tâbî olarak uzatılmış görülür.

Ve keza; dünyanın en büyük ırmağı olan "Amazon,, nehri de mevzu bahis haritada irae edilmiş olup, nehir ağzı-

nın karşısında mütekevvîn irili ufaklı adalar dahi güzelce çizilmiştir. Bunlardan başka; atlaslarda 2° „00' arzı şimalide ve 30° „48' tülü garbide bulunan “C. do Narte „ nin tabîî durumu, Amiralımızın haritasında dahi büyük bir gëmi şekli karşısında gösterilmiştir. Aynı veçhile Trindad adası da Piri Reiste Antilya diye irae edilmiştir.

“Maracaibo „ körfezi ise; “San Cuvan Bastide „ diye yazılan bir ada karşısında isimsiz olarak gösterilmiştir.

“Trindad „ adasının şimaline rastlayan bugünkü “Leeward „ adaları da, Piri Reisin haritasında; Aylbele, Kavav, Samokristo, Sante Meroye, Galanda, Dösiyta, Vadluk, Klevut diye gösterilmiştir.

Bugünkü Portorico adası; Piri Reiste San Cuvan Batisto namile ve Hayti adası da; İzle despanye diye kaydedilmiştir.

Piri Reisin haritasının merkezî kısımlarında, bugünkü gibi 32 kerte taksimatlı iki büyük rüzgâr gölü ile üç küçük kerte pusulası vardır. Sevahilin gerek üzerlerinde ve gerek adalarda tabiatın yetiştirmiş olduğu mahsulât ve hayvanatı Arziyenin bir takım eşkâl ve resimlerle gösterilmiş olduğu nazar'ara çarpar.

Sevahilin uğrak yerlerinde, ve denizlerin memur olan rotaları üzerinde veyahut kazazede olmuşları temsilen dahi o vakitlerin adeti veçhile karavel, barça ve baştarde nevin-den yelkenli gemilere ait resimler ile tezyinat yapılmış olduğu göze çarpar.

Şayanı dikkat olmak üzere harita üzerinde iki adet mikyas cetveli vardır. Mikyaslardaki büyük taksimatın beheri otuz ve aralarındaki her ufak kısım, altı mili bahriye teva-fuk etmektedir.

II. — Piri Reisin haritasındaki teknik hususat:

16 ıncı asır iptidalarında; bazı inkişaf mesailinin malûm bulunmasına rağmen jeodezi usulile nukatın irtisam ettirilmesi bilinmediğinden, arz ve tul kemiyatı coğrafyalarile haritalar vücuda getirilmekte idi. İyi bir arz ve bilhassa sahih bir tul tayini, dakik âlât, tehalüfü yevmisi muayyen ve doğru işler kronometrelerle kabil olduğundan; haritacılık âleminde bu iki eksiklik pek büyük müşkülât gösteriyor ve bunlar kadar âmil olan semt zaviyesi tayini de müşkülâtı vakıayı tezyit ediyordu.

Esasen her noktada astronomik rasadat icrası uzun zamanlara muhtaç bulunduğundan; yeni keşfedilen ve edilmekte olan adaların o tarihlerde teknik bir sıhhatle yerlerinde gösterilmesi ve sevahilin en ince kısımlarının hakikatte olduğu gibi çizilmesi, mümkün olamazdı.

Bununla beraber: Piri Reisin haritasında, sevahilin ivicacatı tabiata uygun olarak gösterilmiştir. O vakta kadar, kıyılar alelekser yarım dairelerle tersim edilirken Türk amirahı bu bapta bir yenilik göstermiştir. Nehirlerin tersiminde dahi şimdiki usullere tamamen muvafık olmak üzere hareket ettiği gibi, denizaltı kayalıklarına tahsis edildiği işareti mahsusasının da, bugünkü hidrografi dairelerince kabul edilmiş bulunması son derecede şayanı dikkattir.

Haritanın inkişafına gelince; Piri Reis eserini, Arz küresinin hariçten bakan bir rasıda görünüşüne nazaran tersim eylemiştir. Yani haritadaki bütün nokat, menazır dairesine irtisam ettirilmiştir.

Piri reis hartasındaki mikyaslar, ve kerte pusulaları da en mühim teknik hususattan olup bunların mucibi itiraz ku-

surları yoktur. Hele bizzat Piri Reisin şahsına ait olması lâzımgelen kartoğrafi işleri bu günkülerden hiç de farklı değildir.

III — Hartanın kıymeti fenniyesi:

Bu hartanın kıymeti fenniyesini de bittabi o vakıtki usullere ve vesaite göre mütalea etmek icap eder. Sevahil ve adalarla bazı büyük nehirlerin, kalelerin ve burunlarla körfezlerin aynı aynına bu günkülere benzeyip benzemediğini düşünmek elbette haklı olamaz. Bu hususda kâşiflerin mazur görülmeleri icap eder. Şu kadar ki; bilhassa “navigasyon,, meselesini ziyadesile alâkadar eden mevaki mühimminin ve hassatan deniz ortalarında birer tabii melce teşkil eden adaların, meselâ “Kanarya,, misfinneharna kadar olan tulü coğrafileri ve bunların hattı üstüvadan olan arzı coğrafileri; “irtifak kutup, arzı coğrafii mahalliye müsavidir,, hükmü riyażisile gerek Kolomb ve gerek diğerleri tarafından tayin edilmişti. Fakat astronomik olan bu işin her mahal ve nokta için tayini, anifen söylediğimiz gibi her noktaya tatbiki bilhassa o sıralarda mümkün olamazdı. Netekim, o vakitlerde bile Akdeniz gibi her gün üzerinde binlerce sefainin gezdiği ve dolaştığı orta vüs’atte bir denizin her noktasında da bu amelîyat yapılamamıştı. Hele semt zaviyelerinin tayininde bayağı geri kalınmıştı. Malûm olan miknatisî inhıraflara göre muamele edilmek suretile istikametler pusulalarla tayin ediliyordu.

Şüphesizdir ki bu usullerde çokça hatalar, ve şayanı dikkat deformationlar tahassül ediyordu. Kolombun Hayti adasını şimalden cenuba doğru gestermesi işte bu sebepten ileri gelmişti

Fakette; istifade ettiği kroki ve haritaların bu noksanlarına rağmen, Piri Reis bize, Amerika ve Antiller hakkında hakikî ilk fikri verdiği gibi, bu nokatın Afrika sahillerine ve yekdiğerine olan mesafeleri de şayanı hayret derecede tevafuk etmektedir.

Piri Reisin, bu hususta hartasına koyduğu iki adet mikyas cetveli bize çok faideli olmuştur. En ufak taksimatı bu günkü altı mili bahrî olan bu mikyaslarla harita üzerinde yapılan tetkikat çok güzel neticelerle karşılanmıştır. Binaenaleyh kerte hatlariyle beraber o vaktin bütün icabatı fenniyesine göre tersim edilmiş olan bu haritanın kıymeti fenniyesi bütün emsâline çok faiktir. Adaların şekillerindeki deformation ve bundan mütevellit alterationların nazarı dikkate alınması icap etmez. Mesele: vaziyeti umumiyeği mümkün olduğu kadar doğru ve iyi tersimdir ki, görüldüğü üzere Piri Reis bunda ziyadesile muvaffak olmuştur. Hele St. Tomasdan itibaren Marakaybo körfezine kadar olan sevhilinin bu günkü hartalarla mukayese edilecek derecede sıhhatli çizilmiş olması her türlü takdiratın fevkindedir.

Binaenaleyh müşarüleyhin gidip görmediği mahallerin o vakte göre en muntazam ve en doğru hartasını çizmek ve bunu beşeriyet huzuruna koymak hususundaki emsalsiz gayreti ve alâkası, yalnız Türk bahriyununa değil, belki de bütün dünya ilim ve irfanı için bir şeref teşkil eder.

IV. — Haritanın coğrafi sıhhati:

Piri Reisin haritasındaki coğrafi sıhhatın; birisi eski dünya sahillerine ve diğeri, merkezî Atlantik denizi ve muhteviyatına ait olmak üzere iki cihetten tetkikına lüzum vardır.

a) Avrupa ve Afrika sahilleri çok gezildiği ve esnayı seyahatlerinde Piri Reis tarafından dahi astronomik rasadât

vasıtasile bilhassa Akdeniz sahasında birçok nokatı mühimmenin mevkileri mümkün olduğu kadar sıhhatle tayin edildiği cihetle, bu günkü haritalarla mukayese edilebilecek derecede sıhhat ve inceliklerle mümtazdırlar. Maatteessüf Piri Reis haritasının bugüne kadar elde edilemeyen şark taraflarına müteallik sahil ve adalarda, bu mümtaziyetin daha büyük mikyasta temin edilmiş olduğuna şüphe yoktur. Çünkü; hatta Piri Reisten evvel İbrahim Mürsel namında, Trablus Garphı bir Türk Bahriyelisi tarafından yine bir ceylân derisi üzerine vücuda getirilip elyevm İstanbul Bahriye Müzesinde hıfzedilen 1460 tarihli bir cenubî Avrupa haritasındaki nefaset ve Akdenizin vaziyetindeki sıhhat bu iddiamızda bize hak verdirmektedir.

b) Amerika sahillerile Antil adalarının coğrafi sıhhatlerine gelice;

Bunlardan Kolombun çizdiği sahalar; büyük ve küçük Antiller ile Orenok nehri ağzına kadar Amerikayı cenubî sahilleridir. Amerikaya gitmeyen Piri Reisin, kâşiflerin gör-gülerinden, krokilerinden ve malûmatlarından istifade etmesi pek tabîi olduğundan hartasını imâlde Kolombun bütün ter-simatına sadık kalmıştır.

Esasen o sıralarda en mükemmel ve bu günküler derecesinde sıhhatli hartaların vücade getirilmesinden ziyade, merkezî Atlas denizinin ne gibi vaziyette olduğu, ve irili ufaklı ne gibi adaları muhtevi bulunduğu esası düşünüldüğünden ve daha sahih bir ifade ile, belki de yaradılışından beri meçhul kalmış sahalar hakkında beşeriyeti müstacelen (körlükten) bilgisizlikten kurtarmak olduğundan, Piri Reis o zamana göre en mükemmel bir hartayı vücade getirmek

suretile bu işde pek güzel muvaffak olmuştur. Mamafih; Antillerin malûm sahilleri ve adaların mevkileri sureti umumiyyede doğrudur.

Orenokdan cenuba doğru olan sahilleri Kolomb görmemişti. Bunlar bilâhare başkaları tarafından keşfedilmiştir. Bu sahillerin Santos körfezinden şimale doğru olan kısımları şayanı dikkat derecede bu günkü hartalara benzer. Cenubu şarkiye doğru olan kıyıların uzanıp gider gibi gösterilmesinde ehemmiyetsiz bir deformationluk vardır.

Bununla beraber; Amerikayı cenubî sahillerinin böylece daha uzanıp gittiğini göstermesi itibarile yine sezayi takdirdir. Netekim bu deformation, Amerikanın keşfinden tam bir asır sonra yani 1592 de “Giacomo Scotto,, tarafından vücade getilen hartai âlemde dahi aynen müşahede olunmaktadır.

Biz diyoruz ki; gerek Kolombun ve gerek diğer kâşiflerin ufak tefek deformatiynlardan kurtulamamasını müahaza ile değil, keşif işlerle fazla iştigal etmelerile, bir burun veya körfezin büyük veya küçük ve vaziyetinin şöyle veya böyle iraesinden ziyade, oralarda ledilicap barınılacak bir adanın ve civarında da nehir, orman gibi gemicilerin pek ziyade işlerine yarayacak şeylerin bulunduğunu göstermek istemelerile izah daha muvafık ve muhık olur. Esasen semt zaviyeleri farklarından sarfınazar edilirse adaların sureti umumiyyede yerlerinde bulunduğu müşahede olunur.

V. — On altıncı asırda yapılan sair Amerika hartalarile mukayese:

Amerika; on beşinci asrın sonlarında ve on altıncı asrın iptidalarında keşfolunduğu için Piri Reisin hartası da yukarı-

larda izah edildiği veçhile 1513 tarihinde vücuda getirilmiş idi. Şu halde mukayese meselesinde, bilhassa Antil denizleri ile Amerikanın umumî surette cenuba doğru uzanan şark sahilleri nazarı dikkate alınmalı ve binaenaleyh Piri Reis hartasından bir kaç sene evvel ve bir kaç sene sonra vücuda getirilen müşabih eserler göz önüne getirilmelidir. Biz bunlardan bir tane evvel, ve bir tane de sonra yapılmış hartalar üzerinde tevakkuf edeceğiz.

A) Waldersee Muller in 1507 de, St. Dié de bastırdığı silindir inkişafı hartai âlemi.

Bu hartada; ilk defa olarak “Amerika,” kelimesine tesadüf olunur. Fakat Amerika diye gösterilen kıt’a, şimali garbiden cenubu şarkiye doğru uzanır bir ada gibi irae edilmiştir. Esasen Hindistan ve şarkî Asya dahi çok hatalı olarak çizilmişlerdir.

Binaenaleyh; Amerikanın bu derecede yanlış ve hakikate de hiç tevafuk etmeyen şekli bize isbat ederki, Fransız millî kütüphanesinde bulunp gûya Kolombun nezareti altında yapıldığı iddia olunan hartanın asıl ve esası yoktur, ve olamaz. Çünkü; Kolomb, son seferini 1502 de yaptığı ve 1504 de Ispanyanın St. Lucas limanına avdet eylediği, ve avdetini müteakip de hasudların yüzünden Amirallıktan ve her türlü hukuktan mahrum bırakılarak aç ve biilâç sokaklara atıldığı düşünüldüğü takdirde, mahut kütüphane hartasını tanzime vakit bulmadığına ve böyle bir mesainin yapılmadığına inanmak lâzımgelir.

Diğer taraftan; Kolombun böyle bir hartayı tanzim ettirdiği kabul edilse bile, bu mesainin her halde, dördüncü se-

ferden evvel başlaması lâzımgelip, hiç şüphe edilmezki böyle bir harta mevcut bulunsa idi “Valderse,, bundan istifade edecek ve çizdiği şekilde gülünç bir vaziyete düşmiyecek idi.

Biz biliyoruzki; Kolombun Antiller hakkında mevzî krokileri vardı ve Piri Reis bu krokilerden istifade etmişti. Fakat Kolombun umumî bir Antilleri ile bütün sahilleri gösterir muntazam bir hartası yektu. Binaenaleyh bütün bu hakikatlar millî kütüphane hartası meselesinin asılsızlığını ve Piri Reis hartasının eskiliği ve şaheserliğini isbat eder.

b) “Jan Severzoon,, un, 1520 de Amsterdamda bastırdığı hartai âlemi.

Yedi sene sonra vücade getirilmiş bulunmasına nazaran bizim Piri Reis hartasından çok mükemmel ve sahil olması iktiza ederken, ne Afrika, ne Asya ve hele ne de Amerika kıtası hiç bir şeye benzememekteydiler. Netekim Amerika diye gösterilmiş olan kıta, tıpkı bir avcının taşıdığı barut mahfazası boynuzuna benzemekte ve fazla olarak da Afrika'nın hemen hemen yanbaşıda bulunmaktadır. Bu hartada Antilleri aramak ve onların kemiyatı vaziyelerini tetkik etmek tamamilе beyhude bir iş olur Çünkü böyle şeyler orada mevcut değildir.

Biz bir defa tekrar ediyoruz ki; eğer Kolomb'un çizdirdiği haritanın asıl ve esası olsaydı, müellif elbette ondan istifade ederek Amerikayı böyle manasız tersim etmiyecek idi. Binaenaleyh Piri Reisin haritasile bu da boy ölçüşemez ve mukayese edilemez. Böyle bir teşebbüsü ilim ve hakikat namına bir istihza teşkil eder.

Burada bir nebzecek tevakkuf edelim: Amerika diye gösterilen şekillerden anlıyoruz ki, bunları yapılar ciddi suretle

alâkadar olmamışlar ve duydukları şeyleri olduğu gibi kabul ederek harita yaptık diye ortaya atılmışlardır. Halbuki; onlar gibi Amerikaya gitmediği muhakkak bulunan Piri Reisin bu baptaki ince tnce tetkikatı ve âlimane tersimatı nazarı ibret ile görülürse, amiralımızın ilim ve irfanı ve ciddiyetinin mü-kâfatı namına derecesi muvaffakiyetini her türlü takdirlerin fevkinde tutmak iktiza eder.

VI. — On altıncı asır haritacılığı noktai nazarından bir mukayese :

Haritacılık; on altıncı asırda şayanı dikkat terakkiler gösterdiği cihetle, mukayesede tabiatın bazı düşünceler varid olabilirse de biz; bu hususta dahi;

1 — Sebastian Münster'in 1550 de tabedilen ilk Amerika haritasını ve

2 — Giacomo Scotto'nun 1592 de bastırılan haritai ciha-nını hiçbir sıkıntı duymadan mukayese sahasına vazedebiliriz.

Birincide; Küba adasının garbına kocaman ve hayalî bir ada oturtulduğu gibi, Hayti adası da hakikisine benzetilmemiş ve hele Brezilya sahilleri Piri Reisin buralara ait kıyı-larile böy ölçüşemiyecek derecede hatalı çizilmiştir. Diğer taraftan; şimalî Amerikada adeta ikinci bir Panama kanalı gibi pek dar sahalar tersim edilmiştir. Panamanın garp taraf-larında ise, çok büyük ve pek uzun muhayyel bir körfez ihdas edilmiştir.

İkincide; ise, Amerikanın keşfinden bir asır sonra vücuda getirilmiş bulunmasına rağmen, birincideki hatalar tekrar edildikten başka, " Santos) tarafları olması lâzım gelen nok-

tadan sonra şarka doğru uzanup giden deformation bile kaldırılamamıştır. Hele küçük Antiller hesabına bir çok adalar şuraya buraya gelişigüzel serpiştirilmiştir.

Binaenaleyh; Piri Reisin haritasile, birisi ondan 37, diğeri 79 sene sonra vücuda getirildiği üzerlerindeki tarihlerden anlaşılan bu haritalar dahi, Piri Reis haritasına nazaran çok kıymetsizdirler.
